

BITIRUVCHILARNI OLIY TA'LIM MUASSASALARIGA YO'NALTIRISH

Mamatova Zilola O'taganovna

*G'uzor tumani 3-umumiy
o'rta ta'lim maktabi psixologi*

Annotatsiya: Mazkur metodik tahlilda maktab bitiruvchilarini oliy ta'lim muassasalariga (OTM) yo'naltirish jarayonida amaliyotchi psixolog faoliyatining ustuvor yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. O'smirlarda akademik motivatsiyani shakllantirish, oliy ta'lim yo'nalishlarini shaxsning intellektual arxitektonikasi (aqliy salohiyati) asosida tanlash hamda milliy va xalqaro test sinovlari oldidan o'quvchilarning psixofiziologik resurslarini safbarbar etish texnologiyalari tizimli tahlil qilingan.

Bitiruvchini ma'lum bir oliy ta'lim muassasasiga yo'naltirishdan oldin, uning akademik jihatdan qaysi sohalarni o'zlashtirishga layoqati borligini aniqlash zarur. Bu jarayon **Akademik profiling (shaxsning ta'limiy portretini yaratish)** deb ataladi. Amaliyotchi psixolog bitiruvchilarning intellektual tuzilishini tahlil qilishda quyidagi ilmiy metodikalardan foydalanadi:

- **R. Amtxauerning "Intellekt strukturasi testi" (IST):** Ushbu test o'quvchining matematik-mantiqiy, gumanitar-lingvistik yoki fazoviy-konstruktiv intellekt ko'rsatkichlarini alohida-alohida o'lchab beradi. Masalan, lingvistik intellekti yuqori bo'lgan bitiruvchini xorijiy filologiya, xalqaro munosabatlar yoki jurnalistika yo'nalishlariga; matematik intellekti ustun bo'lgan o'quvchini esa muhandislik, iqtisodiyot yoki axborot texnologiyalari OTMlariga yo'naltirishning aniq mezonlarini ko'rsatadi.
- **G. Gardnerning "Ko'p qirrali intellekt nazariyasi" so'rovnomasi:** O'quvchining ichki potensialini (kinestetik, musiqiy, vizual-fazoviy, shaxslararo yoki ichki shaxsiy intellekt) aniqlab, unga mos keluvchi oliy ta'lim yo'nalishlarini guruhlash imkonini beradi.

Ko'p hollarda bitiruvchilar OTM tanlashda subyektiv va yuzaki omillarga (masalan, "Do'stim o'sha yerga topshirayapti", "Uyda gilar shu oliygoh nufuzli deyishdi") tayanadi. Psixolog bitiruvchi bilan individual suhbatda **"Kasbiy va Akademik Filtr"** tizimini joriy etadi. OTM tanlash quyidagi mantiqiy ketma-ketlikda amalga oshirilishi shart:

1. Kasbiy yo'nalishni aniqlash: Klimov va Holland metodikalari asosida. OTM bu maqsad emas, balki maqsadga erishish vositasidir. Avvalo kelajakda amalga oshiriladigan aniq kasbiy faoliyat (masalan, "neyroxirurg", "data-sayentist") tanlanadi, oliygoh emas.

2. OTMLar xaritasini shakllantirish: Milliy va xalqaro reytinglar tahlili.

Tanlangan kasb bo'yicha ta'lim beruvchi barcha muqobil OTMLar ro'yxati (davlat grantlari, xususi universitetlar, xorijiy oliygohlar filiallari) shakllantiriladi va ularning o'quv dasturlari solishtiriladi.

3. Akademik imkoniyatlarni baholash: Test va sertifikatlar balansi. O'quvchining real tayyorgarlik darajasi (majburiy va mutaxassislik fanlaridan yig'ayotgan joriy ballari, IELTS, CEFR, TOPIK kabi xalqaro til sertifikatlarining mavjudligi) tanlangan OTMning o'tish ballari bilan solishtirilib, real imkoniyatlar prognoz qilinadi.

3. "TA'LIMIY MOTIVATSIYA"NI SHAKLLANTIRISH VA SOTSIONIK MOSLASHUV. OTMga kirish jarayoni uzoq muddatli aqliy va ruhiy tayyorgarlikni talab qiladi. Ko'p o'quvchilar o'quv yili o'rtasiga kelib charchash, surunkali charchoq (vixoraniye) va motivatsiyaning pasayishi holatiga tushadilar.

Psixologning motivatsiyani ushlab turish bo'yicha vazifalari:

- 1. Ichki (Intrinsik) motivatsiyani faollashtirish:** O'quvchiga oliygoh faqat "diplom beradigan joy" emas, balki uning sotsial kapitalini (fikrdoshlar, professional muhit, kelajakdagi nufuzli tanishlar) shakllantiruvchi yuksak ijtimoiy platforma ekanligini anglatish.
- 2. Maqsadlarni vizualizatsiya qilish:** O'quvchilar bilan "Mening talabalik hayotim va kelajakdagi professional profilim" mavzusida treninglar o'tkazish. Bu miyada maqsadga erishish uchun mas'ul bo'lgan dofamin gormoni ajralishini rag'batlantiradi.

Davlat test sinovlari (DTS) yoki xalqaro kirish imtihonlari yaqinlashgani sari o'quvchilarda "**Ekzamenatsion rigidlik**" (imtihon qo'rquvi tufayli fikrlashning cheklanishi) holati kuzatiladi. Kuchli xavotir tufayli talabgor miyasidagi ma'lumotlarni tizimlashtira olmaydi. Amaliyotchi psixolog bitiruvchilarni imtihonga psixologik safbar qilish uchun quyidagi amaliy psixotexnikalar majmuasini o'rgatadi va maktabda amaliy trenajyor vaziyatlarini yaratadi:

Metodika	Amaliy qo'llanilishi va maqsadi
"Frustratsiyaga chidamlilik" treningi	Maktabda real imtihon muhitini (kamera, qat'iy vaqt nazorati, begona kuzatuvchilar) modellashtirgan holda sinov testlari o'tkazish. Bu bolaning stressli muhitga adaptatsiyasini ta'minlaydi.
Kognitiv qayta baholash (Refreyming)	"Agar imtihondan yiqilsam, hayotim tugaydi" degan katastrofik fikrlashni, "Imtihon — bu mening bilimimni tekshiradigan navbatdagi sinov va undan o'ta olmasam ham, menda muqobil rivojlanish yo'llari bor" degan sog'lom ustanovkaga o'zgartirish.

Nafas va mushak nazorati (Somatic regulation)	Imtihon zalida hayajon kuchayganda pulsni pasaytirish va miyaga kislorod yetkazib berish uchun "4-7-8" tizimida (4 soniya nafas olish, 7 soniya ushlab turish, 8 soniya nafas chiqarish) chuqur nafas olish mashqlarini o'rgatish.
--	--

Bitiruvchilarni OTMga yo'naltirishda ota-onalarning ambitsiyalari (gapingiz o'tishi, orzu-havaslar) ko'pincha bolaning real imkoniyatlariga to'g'ri kelmaydi. Ota-onalar farzandini o'zi xohlagan, lekin bolaning mutlaqo layoqati bo'lmagan nufuzli yo'nalishlarga majburlab topshirtirish holatlari ko'p uchraydi.

Psixologning ota-onalar bilan ishlash bo'yicha majburiyatlari:

- ✓ Ota-onalarga farzandining psixodiagnostik tahlillari (IST va Klimov testlari natijalari) asosida uning real qobiliyatlarini tushuntirish va ularni neytral ilmiy pozitsiyaga keltirish;
- ✓ Oila a'zolariga imtihonga tayyorlanayotgan bitiruvchi uchun uyda qanday qilib "**Psixologik qulay xavfsiz muhit**" yaratish (doimiy tanbeh bermaslik, yetarli uxlashi va dam olishiga sharoit yaratish) bo'yicha metodik tavsiyalar berish.

XULOSA

Maktab amaliyotchi psixologining bitiruvchilarni OTMga yo'naltirish borasidagi faoliyati — o'smirning individual intellektual resurslarini uning kelajakdagi ijtimoiy-akademik statusi bilan to'g'ri sintez qilish imkonini beradi. Tizimli yo'naltirilgan o'quvchi oliygohga tasodifan emas, balki aniq kasbiy maqsad va shakllangan shaxsiy mas'uliyat bilan qadam qo'yadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. **O'zbekiston Respublikasining Oilaviy Kodeksi.** – Toshkent: Adolat, 2019. – 244 b. (*Erta turmush qurishning huquqiy oqibatlari va nikoh yoshi qonunchiligi asosi*).
2. **O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.** – Toshkent: Milliy qonunchilik ma'lumotlari bazasi, 2020. (*Bitiruvchilarni kasb-hunarga tizimli yo'naltirishning huquqiy asosi*).
3. **Klimov E. A.** Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. – Moskva: Akademiya, 2014. – 304 s. (*Kasbiy moyilliklar va "Odam-Odam", "Odam- Texnika" kabi tizimlar metodologiyasi*).
4. **Holland John L.** Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments. – Psychological Assessment Resources, 1997. – 293 p. (*Kasbiy shaxs tiplari va diagnostika mezonlari*).
5. **Karimova V. M.** Oila psixologiyasi va nikoh munosabatlarining ijtimoiy-psixologik muammolari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 192 b. (*Erta nikohning ijtimoiy-psixologik asoratlari va oilaviy konfliktlar tahlili*).
6. **Nishonova Z. T.** Mustaqil fikrlash psixologiyasi va soft-skills ko'nikmalarini shakllantirish metodologiyasi. – Toshkent: Sharq, 2019. – 240 b.

(Bitiruvchilarda moslashuvchan ko'nikmalarni rivojlantirish va amaliy treninglar).

7. **Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (JSST).** O'smirlar reproduktiv salomatligi, erta tuproq xavflari va global preventiv chora-tadbirlar hisoboti. – Jeneva: WHO Press, 2024. (*Maternal o'lim ko'rsatkichlari va tibbiy-biologik tahlillar*).
8. **Amthauer R.** Amthauer Intelligenz-Struktur-Test (IST). – Goettingen: Hogrefe, 2001. (*Oliy ta'lim muassasalariga yo'naltirishdagi intellekt strukturasi va akademik profiling asosi*).